

HÁROM NYELVEN CHILÉTŐL BALATONFÜREDIG

Szokács Kinga interjúja Adan Kovacsics spanyol műfordítóval

Idén július elején zajlott a spanyol műfordítói szeminárium a balatonfüredi fordítóházban. Mesélj erről egy kicsit. Mióta vezetted a csoportot, hogyan zajlik a munka, mit fordítottatok most?

Most már tizenharmadik éve, hogy itt vagyok a szemináriumon, amit egyébként Xantus Judit alapított 2003-ban. Ő sajnos meghalt, így én vettem át a szerepét. Már szinte egy kötetnyi anyag állt össze az itt készített munkákból, kortárs és régebbi írók műveinek részleteiből. Most Tömörkény Istvántól fordítottunk egy elbeszélést, a címe: *Kósza parti lélek*, nagyon szép. Nem fejeztük be, mert lassan fordítunk. Azt szeretem, ha a résztvevők nem ismerik a szöveget, azaz „tisztán érkeznek”, és ott találkoznak vele először, így az egész munka együtt zajlik. Mindenki részt vesz, mindenki hozzájárul a fordításhoz. Számomra fontos, hogy ezt mindenki valóban érezze. Nagy felfedezés volt ez az írás, korábban nem ismertem, Patak Márta hozta. Az utóbbi időben inkább ő javasolt szövegeket, ezt azért szeretem, mert így új műveket ismerhetek meg.

Volt-e olyan rész ebben a szövegben, amin sokat vitakoztatok? Tudsz-e példát mondani erre?

Mindig vitakozunk. A fordítás állandó döntés kérdése. Hogy milyen egy fordítás, azt nagyban a fordító egyénisége határozza meg. Sokszor beszélnek arról, hogy a fordító fordítás közben eltűnik, a szöveg objektív módon ültetődik át egyik nyelvről a másikra, de ez nem így van. A két szöveg között ott van a fordító, a saját nyelvével, nyelvi érzékenységgel. Ebben az esetben mindenki hozzájárult a kész fordításhoz. De amikor kész lett, egy adott mondat nem mindenkinek tetszett feltétlenül. Volt olyan mondat is, ami nekem nem tetszett, mégis, végül az maradt benn a végleges változatban. Voltak nehezebb részek, először is délkelet-magyarországi szavak, ezeknek utána kellett nézni. Aztán ott van a kérdés, hogy spanyolul milyen szót válasszunk, semleges nyelv legyen-e, vagy sem. Végül nem semlegest választottunk, hanem spanyolul is egy szép, ízes, egy kicsit provinciális nyelvet. Ezenkívül még pár rövidebb verset fordítottunk Keszthelyi Rezsőtől, nagyon szép kis versek voltak, sokat dolgoztunk ezeken is. A sok azt jelenti, hogy úgy dolgozunk, mintha rögtön egy kiadónak fordítanánk, mintha ebből rögvest egy könyv születne. Meg is történt, hogy az itt készült fordításnak egy része megjelent, az én nevem alatt ugyan, de megjegyzésként beleírtam a könyvbe, hogy egy bizonyos része a szeminárium során keletkezett. Hozzá kell tenni, hogy nem teljesen ugyanaz a fordítás, mikor arra gondolsz, hogy ez könyv lesz, és eljut egy kiadóhoz, mint amikor az egyetemen fordítasz valamit egy szeminárium vagy kurzus keretében.

Valószínűleg nem véletlenül lettél fordító. Tudjuk, hogy két-, sőt háromnyelvű vagy.

Igen, nagyon fontos ez nálam, így nőttem fel. A szüleim magyarok, 1948 végén vándoroltak ki Chilébe, ott születtem. Két nyelven nőttem fel, otthon a szüleimmel magyarul, a húgommal spanyolul beszélünk.

Hiszen mindketten iskolába, spanyol nyelvű közegbe jártatok, és a kétnyelvű családokra általában jellemző, hogy a gyerekek egymás között már az új nyelven beszélnek.

Igen, sőt néha kicsit kellemetlen volt, hogy a szüleim magyarul beszélnek, mert ez azt jelentette, hogy nem teljesen illeszkedem a környezetbe, gyerekként márpedig fontos, hogy ne lógj ki nagyon a környezetedből. Reggelenként gyakran együtt indultunk a szüleimmel az iskolába, csak én előbb szálltam le, de ilyenkor néha nem is ültem melléjük, mert ők magyarul beszéltek, és nem akartam, hogy az emberek azt lássák, hogy én is magyarul beszélek. A magyar a szülők nyelve volt. Később aztán jött a harmadik nyelv, mert 1967-ben, tizennégy éves koromban Chiléből visszajöttünk Európába, Bécsbe. Ott jártam iskolába, és bár nem nagyon tudtam németül, nagyon gyorsan beilleszkedtem. Így lettem háromnyelvű. A német nagyon fontos lett, hiszen ezen a nyelven érettségiztem, egyetemre jártam, dolgoztam is az egyetemen. Volt olyan időszak, amikor a magyar teljesen eltűnt az életemből, különösen, amikor már ritkábban találkoztam a szüleimmel. Éveken keresztül egy szót sem beszéltem magyarul, csak a szüleimmel, akkor is telefonon, mert én aztán Spanyolországba költöztem.

Bécsben milyen szakos voltál az egyetemen? Milyen szerzők, gondolkodók formálták a szellemi énedet?

Romanisztika és filozófia szakos voltam, mondjuk nagyon korán kezdtem sokat olvasni, nagyon sokat, kicsit zárkózott kamasz fiú voltam. Ha tizennégy évesen átesznek egy másik országba, az nem könnyű helyzet. Apám nagy olvasó volt, nagy könyvtára volt, rengeteget olvastam, kamaszként, tizenhét évesen Dosztojevszkijt, Nietzschét, Hölderlint. Aztán pedig filozófiát, Adornót, Benjamint, Wittgensteint, majd franciákat a hetvenes évek végén, ez nagyon intenzív volt, folyamatos szellemi élményben volt részem.

Hogyan lett a fordítás állandó tevékenységed?

Valamit már fordítottam az egyetemen is. De azt kell mondanom, ha két nyelvvel születesz, a fordítás folyamatosan jelen van, mert állandóan ezzel kell foglalkozni. Huszonhét éves voltam, amikor Ausztriából Spanyolországba költöztem, és akkor valami munkát kellett keresnem. Eleinte mindent fordítottam, műszaki szövegeket is, németről spanyolra, amiből sokat tanultam ugyan, de aztán lassan átálltam a műfordításra.

Kiket fordítottál először?

Heinrich Böllt, Max Webert, Lukács Györgyöt is, egy Goethéről szóló írását. Így kezdtem, jó művekkel. Nehéz volt, sokat kellett tanulnom, de szerencsére nagyon sokat tanultam egy kiváló perui fordító barátomtól, aki Spanyolországban élt, németről spanyolra fordított. Emlékszem, az első fordításaimat ő javította, hát ott nem maradt semmi abból, amit én csináltam. Átírt mindent. Vele is fordítottam együtt két munkát, például Lou Andreas-Salométól pszichoanalitikus szövegeket. Ő nagy Elias Canetti-fordító volt, személyesen is ismerték egymást, leveleztek. Egyszer együtt fordítottunk, már nem is tudom, miért, Adorno és Canetti rádióbeszélgetését, roppant érdekes volt. Tehát valóban szerencsés kezdet volt, nem úgy, mint a kiadókkal, mert néha valamilyik tönkrement, és nem tudott fizetni.

Karl Kraus is fontos alkotó volt számodra. Ő az egyik főszereplője Háború és nyelv című esszékötetednek.

Karl Kraus is nagy szellemi élményem volt, a hetvenes évek elején Bécsben egy, a műveiből válogatott háromkötetes antológiát százszor is elolvastam. Nagyon fontosnak tartottam a nyelv dekadenciájára vonatkozó kritikáját. Az egész magatartása meghatározó volt számomra. Előre látta, merre tart az emberiség, az irodalom, az újságírói nyelv változásával. Később a fordításon keresztül jutottam vissza hozzá, a nyolcvanas évek végén. Az említett perui barátom tudta, hogy nagyon szeretem, és hogy szeretném lefordítani Kraust, ami nem könnyű feladat. Őt kérték fel, hogy fordítsa le *Az emberiség utolsó napjait*, de jelezte, hogy van valaki, aki jobban ismeri és szeretné lefordítani, és akkor nekem adták. Ő is segített, nagyon nagy munka volt, három évig dolgoztam rajta. Azóta is mindig foglalkozom vele. *A Háború és nyelv* című könyvemben nagyon fontos szerepe van, de van egy csak róla szóló könyvem is.

Te mit gondolsz a nyelv romlásáról?

Ez egy folyamat: a nyelvnek is van története és a huszadik század elején, az első világháború idején volt a nagy törés. Én is ezzel foglalkozom a könyvemben. A nyelvből kommunikáció lesz és propaganda. Már nem saját magán keresztül fejez ki valamit, hanem eszközzé válik. Ez masszív történés volt akkor, a háborúban különösen. Arról is írok, hogy a nyelv eszközzé válásáról Karl Kraus beszél sokat, de nemcsak ő, hanem Walter Benjamin és Wittgenstein is. Ez egy folyamat, és ennek a veszélyét ők előre látták.

Most ráadásul már úgy is tanítják, hogy a nyelv egy eszköz.

Azt hiszik, hogy a nyelv így született. Akarok valamit, és arra a nyelvet használom. Csak arra jó, hogy eszköz legyen, nem önmagában fejez ki valamit.

Talán a költészet lehet fogódzó. Ott a szó önmagáért van.

Ezért volt fontos akkor Kraus, mert ő azt látta meg, hogy a sajtó nyelve mennyire belefolyik a poétikus nyelvbe és a nagyprózába, és ezzel degradálja is azokat. Sok műve szól arról, hogy ez mennyire veszélyes. *Heine und die Folgen* című fontos szövegében ír arról, hogy a sajtó hogyan kezdi el használni az irodalmi nyelvet. Például hogy 1850-ben is hazudtak az újságok, de akkor legalább egyenesen. „Megérkezett a király egy hajón, leszállt, a tömeg tapsal köszöntötte.” 1910-ben mindehhez már hozzájött a naplemente, a virágok illata stb. Spanyolországban nagyon is érzékelhető mostanában, hogy az irodalmi díjakat sokszor újságírók kapják, olyanok, akik könnyű szövegeket írnak. Kraus például úgy írt, hogy nehéz legyen olvasni, hogy kétszer kelljen elolvasni azt, amit ír.

Kevesen értik talán ma már, hogy miért fontos az, hogy nehéz legyen olvasni... Mennyire foglalkoztál az osztrák és a német irodalom közötti különbséggel?

Van egy mondás, hogy az osztrákok és a németek mindenben hasonlítanak, csak a nyelvben nem. Ez lehetett volna akár Karl Kraus mondása is. Vannak osztrák írók, akik nagyon is kihasználják ezt a távolságot a német standard nyelvtől. Pl. Hans Lebert, vagy Ödön von Horváth, akiket szintén fordítottam. Horváthnál is van egy mesterséges, dialektális nyelv.

Fordítói tevékenységedet az osztrák állam 2010-ben díjjal jutalmazta. Kiket fordítottál a már említett szerzőkön kívül?

Sok mindenkit, Hofmansthalt, Schnitzlert, a századvégi generációt, Joseph Roth és Stefan Zweig műveit, Ingeborg Bachmannt, Thomas Bernhardt, egészen az avantgárdig, a nyolcvanas évekig. Nagyon szeretem az osztrák irodalmat.

Jelen van-e szerinted az osztrák kultúra ma Magyarországon? Például egy itt élő német ismerősöm szerint eléggé érzékelhető a Habsburg hagyomány.

Érdekes módon van egy könyv, amelyben éreztem ezt a jelenlétet, az éppen Borbély Szilárd könyve, a *Nincstelének*. Mire emlékeztet ez a könyv? Egyrészt Illyés *Puszták népére*, ott is van egy gyerek, ott a szegénység, a vidék. Ausztriában az anti-Heimat (haza-ellenes) regény az ötvenes, hatvanas években alakult ki a Heimatromanból. Nagyon keményen írják le ezek a könyvek a vidéki életet, ilyenek például Thomas Bernhard regényei, a *Fagy*, vagy a *Verstörung*, és ott van például Franz Innerhofer *Schöne Tage* című regénye, ebben is a vidéki élet leírását kapjuk, sokban hasonlít a *Nincstelénekre*. Szerepel benne egy fiú, aki nyomorban él, nagyon sok megaláztatás éri, majd kijut onnan, elmegy egy kisvárosba. Nagyon régen olvastam, emlékszem, hogy javasoltam kiadónak, de aztán valaki más fordította le egy másik kiadónak. Erre hasonlít egy kicsit a *Nincstelének*. Az osztrák irodalomban ott van a Habsburg-mítosz, ez megfigyelhető, Bernhardtnál is jelen van, de a magyar irodalomban nem találok sok ilyen nyomot, bár lehet, hogy csak én nem olvasok ilyen könyveket.

Hogyan kezdte általában magyarból fordítani, és eleinte hogyan birkóztál a magyar nyelvvel?

Ez is nagyon régen volt. A nyolcvanas évek elején az egyik kiadó megtudta, hogy beszélek magyarul, és megbízott Haraszi Miklós *Darabbér* című könyvének a fordításával, akkor azt megcsináltam. Persze sokat szótáraztam, egy chilei ismerősömtől kaptam egy szótárt, ennek a segítségével sikerült lefordítanom. De utána 10-12 éven keresztül semmit sem fordítottam magyarból. Majd érdeklődni kezdtem, különösen már a rendszerváltás után. Spanyolországban is megnyíltak a kapuk és megindult az érdeklődés a magyar irodalom iránt. Konrád György *Kerti mulatság* című könyve volt a következő munkám. Akkor már volt segítségem, ismertem Rác Péttert, levelekben tettem fel neki a kérdéseimet. Így kezdtem magyar irodalmat olvasni. Straalenben voltam, az ottani fordítóházban mint németről fordító, és egy Rómában élő hölgy, Christine Koschel említette, hogy egy fantasztikus könyvet olvas, Kertész Imrétől a *Kaddist*. Akkor, 1993-ban németül olvastam el, nagyon nagy, fontos élmény volt. Kertész és Krasznahorkai több könyvét elolvastam, így jutottam vissza a magyar irodalomhoz. Bár fiatalkoromban is olvastam valamennyit, hiszen apámnak nagy könyvtára volt, sok Németh László-, Márai-kötet.

Konrád után ki következett?

Már nem tudom pontosan, arra emlékszem, hogy kiadót kerestem a *Kaddishoz*, de az esszékhöz találtam, akkor fordítottam le az *Amíg a kivégzőosztag újra tölt* című könyvet. A *Kaddisra* a kilencvenes évek végén találtam egy kiadót, így tehát lassan, folyamatosan kezdtem magyar irodalmat fordítani. A '90-es évek végétől máig viszont már többet fordítottam magyarból, mint németből.

Meg tudod-e fogalmazni – biztosan nem könnyű –, hogy mi a különbség a németről és a magyarról való fordítás között?

Számomra könnyebb németről fordítani, mint magyarról, mert jobban ismerem az irodalmi nyelvet. Bár most már talán ez kiegyenlítődött, de eleinte bele kellett lépjek a magyar irodalmi nyelvbe, mivel egy bizonyos ideig nem használtam azt. A másik a szerkezet. Spanyolra átültetni a magyart nehezebb, mint a németet.

Fel lehet-e tenni azt a kérdést, hogy anyanyelvről vagy anyanyelvre szerencsésebb-e fordítani? De már fel is tettem...

Mondjuk az ideális helyzet az, hogy mindkét nyelvet anyanyelvi szinten ismered. Az anyanyelv szó azonban már önmagában furcsa. Az ember meg is tanulhat egy nyelvet, ami aztán az irodalmi nyelve lesz. Beckett is két nyelven írt, Joseph Conrad például angolul írt. A középkorban latinul írtak. Az utolsó két századra jellemző történet az, hogy van egy pátia, az apa, és az anyanyelv, azaz a mama. Ez az egész azonban konstrukció. A fordítás ugyebár két nyelv között történik, ez nagyon fontos. Mind a két nyelvet ismerni kell. A másik lényeges dolog, érthető módon az, hogy azon a nyelven, amelyik nyelvre fordítunk, tudnunk kell írni. A fordítás írás is egyben. Ha nem tudsz írni, akkor nincs mese, nem tudsz jól fordítani, legalábbis irodalmat nem.

Van-e fordítói attitűdöd? Foglalkozol-e fordításelmélettel?

A Cervantes Intézetnek van egy olyan oldala, ami a fordításról szól, *Trujamán* a neve, sok fordító ír ide, én is szoktam évente ötször-hatszor, elméleti vagy praktikus kérdésekkel foglalkozunk. Meg kell mondanom, én inkább praktikus fordító vagyok. Amikor fordításelmélettel foglalkozom, mindig inkább a nyelvre figyelek, és nem a fordításra, mert maga a nyelvelmélet jobban érdekel. Például amikor Walter Benjaminnak *A fordító feladata* című szövegével foglalkoztam, akkor jobban érdekelt, hogy mit mond a nyelvről, mint az, hogy mit ír a fordításról. Nem szeretem a dogmatikus fordítást, mert a fordítás egy olyan kerékhez hasonlítható, ami állandóan forog. Lefordítász valamit, de lehet, hogy tíz év múlva már másképpen közelítesz a szöveghez

Tehát nyilván lényeges a fordító kulturális, lelki beállítódása. Mi jut eszébe, milyen hangulatú számára az a bizonyos szó, vagy mondatszerkezet például. Mindig ott van a személyiség is.

Igen, és a személyiség nyelve, természetesen. Az egyik fordító nyelvi érzékenysége nem ugyanolyan, mint egy másiké. Spanyolországban élek, csakis ott fordítottam, de nem szabad elfelejteni, hogy Chilében nőttem fel, ahol másfajta spanyolt beszélnek. Így tehát az a spanyol-ézés van bennem, amivel felnőttem. És vannak dolgok a spanyol nyelvben, amelyek meglepőek, nem tudom használni azokat, amikor spanyolul írok, mert a dél-amerikai nyelv fél bizonyos szavaktól. Dél-amerikai ismerősök mondják, hogy a fordításaimon érezni lehet, hogy nem annyira spanyolosak, mint mások fordításai. Sok ilyen kis elem van, amik a fordító nyelvéhez tartoznak.

Mégis, akkor hogyan tanítható a fordítás? Úgy tudom, hogy a barcelonai egyetemen is szoktál fordítói kurzust vezetni, német-spanyol viszonylatban. Mit lehet egyáltalán átadni?

A fordítást meg kell tanulni. Biztos vagyok ebben, és ezt látom is bizonyos gögös tanítványaimon keresztül, akik azt mondják, hogy jól tudnak spanyolul és németül, és nekiülnek. De látszik, hogy nem megy nekik, a mondataikat nem lehet olvasni. Ezt mind meg kell tanítani. És aztán vannak

nüanszok, kis dolgok a németben, amiket nem vesznek észre, és folyton fel kell hívni a figyelmüket arra, hogy nézzék a szótárt, akkor is, ha azt hiszik, hogy tudják, mit jelent egy bizonyos szó. Hátha csak hiszed, hogy tudod, mindig lehet egy szóban valami más is.

Óriási alázat szükséges ehhez a munkához...

Igen, és a másik lényeges dolog, hogy spanyolul is sokat kell olvasni. Általában úgy csináljuk – most ugyan elfelejtettem –, hogy a szemináriumon is szoktunk spanyol irodalmat olvasni, hangosan, hogy az emberben a spanyol irodalmi nyelv jelen legyen. Mert a nyelvtudás nemcsak abból áll, hogy beszélek spanyolul, és elolvasom az *El Paíst*, vagy a *La Vanguardiát*, és az elég, nem, hanem van egy irodalmi nyelv, annak a maga története, azt ismerni kell, hiszen nem ugyanúgy írt az ember 1920-ban például, mint most. Ismerni és használni kell azt a nyelvet. Mi a szemináriumon valami rövid szöveget olvasunk, aminek nincs feltétlenül közvetlen viszonya ahhoz, amit fordítunk. Mégis, lehet, hogy az ember hónapok múlva ráismer valamire, amit használni tud: egy szót, egy szintaxist, bármit.

Tehát fontos az is, hogy amilyen nyelvre fordítunk, abban benne legyünk, élőként mutatkozzon meg számunkra. Folyamatos átjárás van tehát a két nyelv között, ahol a fordítónak egyfajta hermészi, közvetítő szerepe van.

Az a szép ebben, hogy a fordító a nyelvek között áll, ahogyan Benjamin írja a már említett *A fordító feladata* című szövegében. A fordító közel áll az univerzális nyelvhez, ami létezik, ugyebár, és a nyelvek ebből keletkeznek. A fordítás az a pillanat, és csakis a fordítás az, amikor az ember igazán közel áll ehhez a nyelvhez. Abban a pillanatban, abban az egyik nyelvről a másikra való lépésben ezt az univerzális nyelvet közelíti meg. Ez a szépsége, ez a nagysága a fordításnak.

És ehhez jön – ha lehet így mondani – az ember embersége, azaz folyamatosan döntenie kell, de lehet, hogy holnap már másként dönt, mint ma, de hogy mi miatt dönt valami mellett...

Igen, például 1991-ben jelent meg Karl Kraustól *Az emberség utolsó napjai* című fordításom spanyolul. Pár évvel ezelőtt egy másik kiadó fölkerít, hogy fordítsam le ennek rövidített verzióját, amit Kraus színpadra írt. Nekiálltam, és javítottam a régi fordításomon. Ekkor már több mint 20 év elmúlt, én már másvalaki vagyok. Például az utolsó részt, ami tele van versekkel, teljesen átírtam.

Előfordult-e, hogy volt olyan könyv, amit egyáltalán nem szeretnél?

Volt ilyen, nem nagyon érdekelt, de akkor is meg kell csinálni.

És amit nagyon szeretnél?

Hát olyan sok van. Az utóbbi 15-20 évben csak olyat fordítok, amit szeretek. Több mint 120 könyvet fordítottam, hiszen majdnem 35 éve csinálom ezt.

Hogyan tájékozódsz a magyar irodalomban, hogyan döntöd el, hogy mit fogsz fordítani?

Két út van: vagy a kiadó kéri, így jutottam Szentkuthy Miklóshoz. Két kiadó kért föl, nagyon nagy élmény volt, nehéz is volt, de nagyon fontos. A *Fekete reneszánsz* és az *Ágoston olvasása közben* című szövegekről van szó. Korábban nem ismertem Szentkuthyt. A másik lehetőség, hogy én javaslok valamit a kiadónak. Amikor Magyarországra jövök, figyelek, kérdezetek, recenziókat olvasok, hallok valakiről, utánanézek annak, amit hallok. A Fordítóház könyvtárában is körülnézek.

Bodor Ádám Sinistra körzetének fordításáért kaptál egy díjat is, úgy tudom.

Igen, 2004-ben megkaptam az Angel Crespo díjat. Nagy költő volt, olaszról és portugálról fordított, például az *Isteni színjátékot* és Pessoa-t. Amikor meghalt, egy díjat alapítottak a nevével, egy irodalmi társaság és a katalán kiadók adják ezt. A Bodor-fordítások nagyon fontosak számomra. Az ő nagyon ízes nyelve nagyon tetszik nekem, s ezt próbálok a spanyolban is megtalálni. Fontos volt ez a díj, mert akik adják, tudják, hogy mit jelent a fordítás.

Krasznahorkai regényei teljesen más szempontból voltak érdekesek, gondolom.

Mert nála a szerkezet a fontos, teljesen másra kell figyelni, nagyon szeretem a mondatait, nagyon kell dolgozni rajtuk, ez más művelet.

Vannak kedvenc szerzőid?

Hogyne, Kertész, Krasznahorkai, Bodor nagyon fontosak. Mindent olvastam tőlük, foglalkozom velük, írok róluk olykor spanyol folyóiratokban, vagy előadásokat tartok. Ez együtt jár a fordítói munkával.

Pedig sajnos nincs magyar tanszék Spanyolországban.

Ez lehetetlen helyzet, ezt mindig elmondom. Hogy lehet az, hogy az Európai Unió egyik fontos nyelvének, a magyarnak, ne legyen tanszéke Spanyolországban? Ez képtelenség.

Mennyire van jelen a magyar irodalom Spanyolországban? Kikhez jut el? Kik olvasnak magyar irodalmat?

Egy kis réteg természetesen, bizonyos íróknak vannak híveik. A kilencvenes évek elején indult meg az érkelődés. Azóta egy nagyobb közeg olvas Márait például. Ha megemlítem valahol, hogy magyarról fordítok, mindenkinek Márai jut eszébe. Akkor jelezniem kell, hogy vannak azért mások is.

Van-e saját fordítói ars poétikád? Mit tanácsolnál útravalóként egy kezdő fordítónak? Milyen elvekre, szempontokra kell figyelnie?

Az első és legfontosabb, hogy a nyelvet általában szeretnie kell, különösen azt, amire fordít. Ez azt jelenti, hogy tudni, ismerni kell ezt a nyelvet. A másik dolog az, hogy a fordítás nemcsak nyelvi, hanem irodalmi kérdés is. Mind a két irodalmat ismerni kell, tudni kell, hol áll az a szöveg, amit fordítasz. Mert az nem csak úgy lóg a levegőben. Emlékszem, egyszer, évekkel ezelőtt, abban a kisvárosban, ahol élek, volt egy ismerősöm, aki angolból akart fordítani. Mondtam neki, hogy elviszlek a kiadóhoz, amelynek éppen németből fordítottam, beszélj velük, és meglátod. A kiadó vezetője, egy hölgy, azt kérdezte tőle: mi a helyzet az általános műveltségeddel? Nem azt, hogy tudsz-e angolul, vagy spanyolul. Ha fordítani akarsz, nagyon fontos, hogy mély kulturális ismeretekkel rendelkez. Itt van most a félelem, hogy ez eltűnik. Látom a tanítványaimon, hogy mekkora úr van bennük olykor, például az antik kultúrával kapcsolatban.

Most épen mit fordítasz magyarból?

Most fejeztem be a már említett *Nincstelene*ket. Örült nagy szöveg, nagyon ajánlottam a kiadóknak. Volt egy pillanat, hogy több kiadó érdeklődött iránta, végül a jogokat egy olyan kiadó vette meg, amelynek nem szoktam fordítani. Nagyon dús szövegről van szó, ugye. Kértek tőlem egy lektori jelentést, mielőtt megvették a jogokat, abban azt írtam, hogy az egész a nyelven múlik, a fordítás is. Nem volt könnyű munka, nemrég adtam le, gondolom, nemsokára megjelenik.

Rengeteg tájnyelvi kifejezés van benne.

Erre is vigyázni kell, a spanyolban sem lehet átültetni egy másik tájnyelvre, mert az érthetetlen volna, mármint hogy miért éppen úgy fordítom, hogy mondjuk a Salamanca környéki nyelvet használom vagy a dél-amerikai nyelvet. Ilyenkor azt szoktam csinálni – nem ez az első eset, hogy ezzel foglalkozom, hiszen sok osztrák könyvet is fordítottam –, hogy egy mesterséges nyelvet találok ki, ami visszaadja, hogy ez nem a standard nyelv, de mégsem lehet azonosítani egy adott terület nyelvével. Ilyenkor utánanézek, hogy tájszólásban hogyan mondják azt a bizonyos szót, de mégse legyen egy konkrét tájegység kifejezése. Ám jól értse egy madridi olvasó is, természetesen.

Gondos kutatómunkát is igényel tehát a fordítás.

És érezni kell a nyelvet, mondjuk, amikor olvastam, én is teljesen értettem, és a magyar olvasó sem szótáraz hozzá.

A szintaxis azonban viszonylag egyszerű; rövid mondatokból áll a szöveg.

Igen, ráadásul gyereknyelvről van szó, amely bár mesterséges ugyan, mégis, a spanyolban is így kell létrehozni. Magas szintű, poétikus nyelv. Bonyolult regény, abból a szempontból is, hogy az egésznek a fordító fejében kell lennie, hiszen ugrások vannak az időben és a térben, és például ha a százötvenedik oldalon valami utalás van az elejére, arra emlékezni kell. Nagyon kis elemekből, atomokból van összerakva.

Spanyolországban a fordító milyen társadalmi státusszal rendelkezik? Van-e a fordítóknak érdekvédelmi szervezetük?

Van, egy ideig részt is vettem benne. A spanyol is bonyolult társadalom, az egész országra kiterjed egy szövetség, amelynek én is tagja vagyok, de vannak még külön baszk, katalán, gallego fordítószövetségek is, ezek képviselik a fordítók érdekeit. Elég fontos szerepük van, hozzájárultak ahhoz, hogy a fordítók státusza megerősödjön. Nagyon sokat kell dolgozni ezen, változik is a feladat, hiszen az emberek egyre kevésbé tudják, hogy mit jelent fordítani. Van egy ünnep Katalóniában, Sant Jordi, Szent Görög napja, április 23-án, amikor az emberek rózsákat és könyveket vesznek. Egyszer az egyik standon megkérdeztük az olvasókat, hogy tudják-e, hogy a könyv, ami a kezükben van, fordítás. Nem tudták. Nem gondoltak arra, hogy ezt valaki spanyolra fordította. Ez nagyon régi történet egyébként. Azzal van összefüggésben, hogy az emberek lenézik a fordítást, jobb, ha az nem is létezik. Az ideális mindig az eredeti. Mint Platónnál az idea. Minden, ami utána jön, az csak lefelé megy. Mint a neoplatonizmusban az anyag, ugye. És akkor ott van a fordító, aki az ideából létrehozza az anyagot, ebből aztán csak rossz származhat. Még mindig él ez a gondolat. Arra pedig nem gondolnak, hogy az eredetit a fordító találja ki. Csak azért van eredeti, mert van fordítás, anélkül az eredeti sem létezne.

Holott néha egy-egy fordítás jobb, erősebb is, mint az eredeti mű.

Néha előfordul, valóban. A fontos az, hogy ez egy teljesen más, új szöveg. Az eredeti egy új nyelvet kap. Ez óriási lépés, nagyon nagy dolog. Egy fordításban, egy könyvben ott van az egész nyelv. Most éppen a spanyol. Az egész nyelv hozzájárul ehhez.

A spanyol aranykor idején a fordítókat állítólag egyenesen inventornak, feltalálónak nevezték, annyira fontos volt a fordítás. Szentkuthy Miklós például azt írja, hogy a „műfordítói munka színészi munka, igyekeztem eljátszani magam Joyce szerepében.” És azt is mondja: „A régmúlt időkben az a bizonyos hűség nem is volt központi kérdés, és ez nem jelentett okvetlenül valami tragikus hibát.”

Éppen ezért nem szeretem a dogmatikus hozzáállást a fordításhoz. Ahogy mondtam, a fordítás olyan, mint egy kerék, folyton megy tovább. Lehet, hogy húsz év múlva jön valaki, és azt mondja, hogy a Kovacsics-fordítás szörnyű, újra kell fordítani az egész Kraust, vagy Kertészt, teljesen más szempontból. Hűségesebben vagy kevésbé hűségesen, de minden mozog, változik, az időtől is függ. Goethének van egy nagyon szép szövege arról, hogy milyen típusú fordítások vannak. Mindegyiknek megvan az oka és a magyarázata.